

Student Politics in Communist Poland: Generations of Consent and Dissent

Data opublikowania: 18.10.2015

Zrecenzował(a) dr Radosław Marzęcki Redakcja naukowa mgr Andrzej Klimczuk

Tom Junes w książce „Student Politics in Communist Poland: Generations of Consent and Dissent” spogląda na ważny fragment historii Polski, przyjmując szczególnie interesującą i w zasadzie bezprecedensową perspektywę. Opisuje bowiem okres trwania komunizmu w Polsce (od 1944 roku), koncentrując się przede wszystkim na roli, jaką dla tego systemu, wobec niego i w kontrze do niego odegrały organizacje młodzieżowe i studenckie. Jak podkreśla autor, poza opisami wydarzeń z marca 1968 roku, rola młodzieży studenckiej była dotąd raczej marginalizowana na łamach literatury historycznej. Warto więc przypominać, że była to rola znacząca, nie tylko dla kształtu systemu politycznego w latach 1945–1989, ale także dla III Rzeczypospolitej. Jej architekci – i to zarówno o przeszłości postsolidarnościowej, jak i postkomunistycznej – rozpoczynali swoje polityczne kariery właśnie w organizacjach studenckich. Także wiele znaczących postaci świata mediów, nauki czy biznesu to byli studenci aktywiści. Kontekst ich działalności, który niewątpliwie kształtował społeczne postawy i kulturę polityczną tych środowisk, powinien być silniej akcentowany na gruncie historiografii okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL). Praca Junesa z pewnością wypełnia swoistą lukę poznawczą na tym polu.

Autor zaprezentował to interesujące zagadnienie w całej jego złożoności i wielowymiarowości. Na uwagę zasługuje bogactwo i różnorodność materiałów źródłowych, które posłużyły do przygotowania książki. Były to zarówno dane o charakterze wtórnym (artykuły i opracowania naukowe), jak i pierwotnym. Junes bazował m.in. na zapisach (prowadzonych przez siebie w latach 2007–2008) 50 wywiadów z bezpośrednimi uczestnikami opisywanych wydarzeń. Z jednej strony ukazał zróżnicowanie grup studenckich, przyjmując za główne kryterium stosunek i relację do systemu komunistycznego (tzw. „oficjalny ruch studencki” sponsorowany przez aparat państwowy oraz aktywność bardziej niezależną czy opozycyjną). Badacz założył przy tym także szereg kryteriów szczegółowych, pozwalających dostrzec i zrozumieć motywy istnienia i sposoby funkcjonowania organizacji o charakterze politycznym, społecznym, religijnym czy subkulturowym. Z drugiej strony – Junes dokonał ważnej i uzasadnionej periodyzacji okresu powojennego w Polsce w odniesieniu do sytuacji społeczno-politycznej konstytuującej rolę organizacji młodzieżowych i studenckich. Zabieg ten pozwolił autorowi dokonać podziału struktury dzieła naukowego na cztery chronologicznie ułożone części i dwanaście rozdziałów.

Pierwsza część obejmuje lata 1944–1957. Autor omawia w niej sytuację polskiego ruchu studenckiego w okresie sowyetyzacji Polski, terroru stalinowskiego oraz procesu destalinizacji. Ten fragment pracy został podzielony na trzy rozdziały w sposób oddający zmienną specyfikę okresu. W rozdziale I przedstawiono szereg problemów związanych z procesem odbudowy państwa po II wojnie światowej, np. powojenną reformę szkolnictwa

wyższego. Autor opisuje funkcjonowanie organizacji studenckich o politycznym i apolitycznym charakterze do roku 1950. W rozdziale II skupia swoją uwagę na opisie modelu edukacji w okresie stalinowskim, ale również próbuje dokonać oceny stopnia, w jakim system polityczny próbował kontrolować środowisko akademickie. Szczególną uwagę poświęca Związkowi Młodzieży Polskiej (ZMP), młodzieżowej organizacji wzorowanej na radzieckim Komsomole, działającej w Polsce w latach 1948–1957. Rozdział III natomiast skupia się przede wszystkim na wydarzeniach polskiego Października '56, związanych ze zmianą u władzy (powrót Władysława Gomułki) i liberalizacją systemu politycznego, a także na wydarzeniach w innych państwach socjalistycznych – Czechosłowacji i na Węgrzech. Jak podkreśla Junes, stały się one wspólnym pokoleniotwórczym doświadczeniem, toteż z dzisiejszej perspektywy można mówić o „Pokoleniu '56”.

W części drugiej (rozdział IV) autor odnosi się do okresu 1957–1968 i wskazuje, że po kryzysie Października '56 aparat partyjny podjął próbę przywrócenia pełnej kontroli nad środowiskiem studenckim w Polsce, powołując do życia nowe organizacje. Szczególną, służebną wobec Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) rolę, odgrywał Związek Młodzieży Socjalistycznej (ZMS). Junes porusza również istotny problem początków studenckiej opozycji, wśród której należy wyróżnić grupy skupione wokół Jacka Kuronia i Karola Modzelewskiego. Ważne miejsce zajmuje refleksja nad wpływem, jaki na środowisko studenckie wywierał Kościół katolicki, kultura zachodnia czy ruch hippisowski. Autor wskazuje na kluczową cechę działania środowiska, które nazywa „dziećmi Października” (s. 99) (np. grupy tzw. Komandosów): kontestację systemu politycznego poprzez działanie widoczne w sferze publicznej. Głównym tematem rozdziału VI autor uczynił studencką rewoltę roku 1968, która wyzwoliła kolejny pokoleniotwórczy impuls.

Część trzecia książki obejmuje lata 1968–1980. Rozpoczyna się opisem represji, jakie spotkały środowiska studenckie po protestach Marca '68. Junes szczegółowo opisuje (rozdział VII) „ideologiczną ofensywę reżimu”, która miała na celu opanowanie wspólnoty studenckiej poprzez organizacyjne scalenie działających na uczelniach kół Zrzeszenia Studentów Polskich, Związku Młodzieży Socjalistycznej i Związku Młodzieży Wiejskiej w jedną organizację: Socjalistyczny Związek Studentów Polskich (SZSP). Autorowi udało się w rozdziale VIII „uchwycić kluczowe momenty” powstawania nowego pokolenia studenckich aktywistów (już nie tylko konformistycznie nastawionych wobec systemu, ale reformatorsko zorientowanych socjalistów), które zasadniczo wpłynęło na losy PRL, szczególnie w latach 70. i 80. XX wieku. Wiele miejsca poświęcono również studenckiej opozycji, rozwijającej swoją działalność w połowie lat 70. W kolejnym rozdziale autor podkreśla, iż rzeczywistość lat 70. znacząco wpłynęła także na społeczną świadomość środowisk akademickich, których ambicje miała zaspokajać nowa polityka gospodarcza ekipy Edwarda Gierka. Względne otwarcie na świat, szczególnie na Zachód Europy, przy „akompaniamencie” uprawianej przez władzę „propagandy sukcesu” nie stłumiły jednak tendencji antysystemowych i opozycyjnych wśród młodzieży.

W czwartej części Junes skupia się przede wszystkim na politycznej aktywności studentów od powstania Solidarności w 1980 roku aż do upadku komunizmu w roku 1989. Szczególnie pierwsza faza tego okresu była przełomowa dla polskiego środowiska akademickiego. Przyniosła bowiem największe protesty z udziałem studentów od 1968 roku, które – co podkreśla autor w rozdziale X – po raz pierwszy w historii komunistycznej Polski doprowadziły do powstania i legalizacji niezwiązanej z PZPR masowej organizacji studenckiej: Niezależnego Zrzeszenia Studentów (NZS). Rozdział XI stanowi omówienie represji wobec ruchu studenckiego

po wprowadzeniu stanu wojennego oraz jego działalność konspiracyjną, lecz również ukazuje inne „oblicze” środowiska młodzieżowego: jego bunt, który w latach 80. uzyskał szerszy, niż tylko polityczny, charakter. Był on sprzeciwem wobec świata stworzonego przez starsze pokolenia i wyrażał się w konkulturze tamtego okresu. Emocje, potrzeby i oczekiwania młodzieży studenckiej wyrażały wówczas takie zespoły jak Brygada Kryzys, Dezerter, Perfect, Tilt, Izrael czy Kult. W ostatnim rozdziale książki Junes opisuje aktywność „dzieci Solidarności” (s. 232), ostatniego pokolenia studentów, które niejednokrotnie odegrało istotną rolę w wydarzeniach końca lat 80. i w konsekwencji doprowadziło do upadku komunizmu. Jak pisze, nie było to pokolenie w pełni jednorodne, ale miało jedną cechę wspólną: przekonanie, że komunizm jest złem (s. 233).

Junes przypomina swoim czytelnikom jak ważną rolę w powojennej historii Polski odegrały środowiska studenckie, jak wielki miały wpływ na przebieg wydarzeń, a nawet konkretne decyzje polityczne. Przypisuje im swoistą moc sprawczą – jako inicjatorom zmian społeczno-politycznych. Aktywność studencka okresu PRL, głównie z uwagi na charakterystykę funkcjonowania opresyjnego systemu, z konieczności musiała przyjmować wymiar polityczny. W tym sensie – z biegiem lat w coraz większym stopniu – musiała oznaczać konieczność opowiedzenia się „za” lub „przeciw” systemowi politycznemu. Autorowi „Student Politics in Communist Poland...” bezsprzecznie udało się nakreślić ramy, w jakich dokonywała się ewolucja społecznej świadomości i politycznej aktywności studentów: od przyzwolenia do kontestacji systemu (s. 264). Dlatego właśnie recenzowaną pracę można zarekomendować zarówno historykom, jak i politologom czy socjologom, rozumiejącym, iż ciągłość i zmiana stanowią dwie immanentne cechy funkcjonowania społeczeństw i ich politycznych organizacji. ❖❖❖

Sposób cytowania:

dr Radosław Marzęcki: Recenzja: Tom Junes: Student Politics in Communist Poland: Generations of Consent and Dissent, 2015, w: <https://www.pol-int.org/pl/node/2164#r3285>.

<https://www.pol-int.org/pl/node/2164?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&r=3285>